

Peter Petru

ARHEOLOŠKI ORIS POZNOANTICNE POSELITVE
SLOVENIJE

Razširjeno besedilo predavanja na simpoziju, ki ga je priredila univerza v Celovcu septembra 1981

Zastavil sem si nalogo, da spregovorim o historični topografiji Slovenije. Naloga ni lahka, čeprav je sedaj s knjigo Arheološka najdišča Slovenije dokumentacija zbrana ter je zato v tem referatu potrebno posebej opozoriti le na splošne težnje v razvoju in ne zahajati v podrobnosti.¹

I.

V tem pregledu skušam torej povzeti, kar so na Slovenskem povedali arheologi, epigrafiki, numizmatiki in drugi o naselitvi Slovenije v pozni antiki. Čeprav so fenomeni o gospodarskih strukturah, socialno-ekonomskih osnovah itd. še zelo nerazvidni, jih povzemam kot predpostavke, ki omogočajo delno rekonstrukcijo bistvenih silnic v razvoju pozno-antične družbe na naših tleh. Osnovna izhodišča o kasnoantični poselitvi smo podali v sestavkih na to temo, objavljenih v Arheološkem vestniku 29, 1978, 359—368 in Materijali 15, 1976, 9—16 ter v članku Kontinuiteta in diskontinuiteta naselitve v prehodnem obdobju iz kasne antike v zgodnji srednji vek, objavljenem v Zgodovinskem časopisu 32, 1978, 221—232. Z naselivitvenega vidika je važen prispevek J. Šašla, ki na osnovi sekundarno uporabljenih napisov dokaže ekonomiko 4. stoletja, zgrajeno na manjši posesti in podeželskih vilah. To misel, kot osnovo za historično topografijo, je J. Šašel posebej razčlenil v članku Problem naseljevanja Vzhodno-alpskih Slovanov v Kroniki 20, 1972, 3—6. Posebej strnjeno sem sam podal zaporedje v razstavnem vodniku Zaton antike (Ljubljana, 1976) in v katalogu Vranje pri Sevnici. Glede sekundarne uporabe spolij in napisov velja ugotoviti, da kažejo na upadanje omike in da položaj v 4. stoletju, iz katerega so ti spomeniki, ni primerljiv s stanjem v 6. stoletju, ko jih zadnjič uporabijo ljudje na refugijih pri svojih gradnjah.

¹ Za preverjanje navedb navajamo tu bistveno literaturo: Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975; Kolokvij Zaton antike v Arheološkem vestniku 29, 1978, 357—694; Italijansko-jugoslovanski simpozij o kasnoantičnih in krščanskih spomenikih severnega Jadrana, Arheološki vestnik 23, 1972, 79—407; od splošnih del bi omenili: A. Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien II (1926); L. Varady, Das letzte Jahrhundert Pannoniens, Budapest 1976, 376—476; I. Bona, Abriss der Siedlungsgeschichte Ungarns in 5.—7. Jahrhundert und die Awarensiedlung von Dunauváros, Arheologické rozhledy 20, 1968, 105; E. Toth, Zu den historischen Problemen der Stadt Savaria und ihrer Umgebung zwischen dem 4.—9. Jahrhundert, Folia archaeologica 27, 1976, 89; Z. Vinski, Rani srednji vek v Jugoslaviji od 400.—800. godine, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 5, 1971, 47; Z. Vinski, Autochthone Kulturelemente zur Zeit der slawischen Landnahme des Balkanraums, Posebna izdanja 12, 1969, 171; B. Saria, Dalmatia, PWRE, suppl. VIII (1956) 21; M. Suić, Liburnia Tarsaticensis, Adriatica praehistorica et antica (Zbornik G. Novak) 1967, 555; J. Medini, Provincia Liburnia, Diadora 9, 1976, 76; J. Medini, O nekim kronološkim i sadržajnim značajkama poglavlja o Dalmaciji u djelu Cosmographia anonimnog pisca iz Ravene, Materijali 17, 1978, 69; Z. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 74, 1980, 189; B. Marušić, Kasnoantička i bizantinska Pula, Pula 1967; V. Bierbrauer, Die Ostgotischen Grab- und Schatzfunde in der Lombardei, Atti del 4. Congresso internazionale di studi sull'alto medioevo, Spoleto 1969, 305; Materiali s'recňanja Aquileia e l'arco Alpino Orientale, Antichita Altoadriatiche 9, 1970; P. Korošec, The problems concerning the Times of the Great Migrations in the East Alpine Region, Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini, Novi Sad 1978; M. Brozzi, Tracce di popolazione romana nel Friuli altomedievale, Sol'la nape 24, 1972, 39; T. Ulbert, Zur Siedlungskontinuität in südöstlichen Alpenraum, Von der Spätantike zum frühen Mittelalter, Vorträge und Forschungen 25, 1979, 141; M. Slabe, Dravljica, Situla 16, 1975; L. Bolta, Rifnik, Katalogi in monografije 19, 1981; P. Kos, Neue langobardische Viertelsliquien, Germania 59, 1981, 97; R. Noll, Vom Altertum zum Mittelalter, Wien 1974; H. Vetters, Von der spätantiken zur frühmittelalterlichen Festungsbaukunst, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 15, 1968, 929; H. Vetters, Zum »Episcopus in castelle», Anzeiger der phil. — hist. Kl. 106, 1969, 75; R. Egger, Der Alpenraum im Zeitalter des Überganges von der Antike zum Mittelalter, Vorträge und Forschungen 10, 1965, 15; G. Piccottini, Das spätantike Gräberfeld von Teurnia, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 66, 1976.

Očitno dokazuje postopen upad omike, da je potrebno obravnavati čas pozne antike stratigrafsko skozi 5. in 6. stoletje. Vrh tega je potrebno upoštevati kot neizpodbitno danost dejstvo, da so antropološki izsledki v Kranju, Brezju pri Zrečah, na Bledu, Dravljah in Vranju pokazali, da ostaja antično prebivalstvo zvečine nespremenjeno in je v samoobrambnem oziroma političnem smislu iskalo oporo v organizirani starokrščanski cerkvi, saj nosijo naselbine, bežigradi in trdnjave enotne urbanistične zasnove s središčem v kulturnih objektih. Zato lahko za stalno prebivalstvo uporabljamo naziv staroselci. To pa tudi postavlja razmerje do prebeglih provincialov oziroma germanskih, slovanskih in drugih prišlekov v sprejemljive okvire in jim odmerja primerno manjši pomen v strukturi prebivalstva pozne antike. Vloga preseljujočih se plemen in narodov je bila verjetno izražena prvenstveno v oblikovanju nekaterih življenjskih danosti tako v uvajanju novega načina bojevanja in vojevanja ter v prilagajanju vsakokratni gospodarski stopnji. Morda je slednje upoštevavanja vredno pri oceni postopnega prehoda ekonomike kasne antike ter njenem vse večjem opiranju na posebne oblike poljedelstva in živinoreje, saj so mogli imeti seleči se narodi svojstveno gospodarstvo. To možnost je potrebno še načrtno raziskati, ta hip pa nam ostaja kot vodilo dejstvo, da gre v pozni antiki za prebivalstvo iz predhodnih stopenj in njim lastno gospodarsko osnovo ter z nadaljevanjem antične duhovne in materialne kulture.

II.

Iztočnice za razumevanje kasno antične poselitve Slovenije sledimo že v geografskih danostih našega prostora, v zasnutkih in temeljih naselitve, kakor jih je postavil že zgodnje rimski čas in končno ob splošnih vojno-političnih dogodkih 4.—6. stoletja.

Geografske danosti Slovenije se v zgodnjericemskem času kažejo v politični luči kot mejno področje in v naselitvenem pogledu kot prostor mnogih več ali manj za koloniziranje ugodnih dolin oziroma predelov. Zgodnje antična mejna pozicija naših krajev narekuje v okupacijski fazi (do ureditve urbanizacije s samoupravo v mestih) izgradnjo utrdb za vojaške garnizije z jedrom in prezimovališči v legijskih taborih *Poetovio* (Ptuj) in *Emona* (Ljubljana). V okupacijski fazi pomenijo stalne vojaške posadke in spremljajoči jih pratež, od družin do raznih prekupčevalcev, posredne ekonomske faktorje, saj izredno povečujejo povpraševanje in s tem višajo proizvodnjo in večajo trgovino. Direktno pa je vojaštvo po Tacitu, *Annales* 1, 20: »*Interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus...*« ter tako prispevalo k obogateni menjavi blaga; postavilo pa hkrati z mrežo cest temelje za nadaljnjo romanizacijo in kolonizacijo pokrajine. Vrh tega so legijski tabori v Ljubljani in na Ptuj postavili osnovo za kasnejši razvoj tamkajšnjih naselbin. Posebej v Emoni je bil z izgradnjo mesta z 42 stanovanjskimi insulami in obzidjem ter regulacijo Ljubljanice postavljen nov temelj za poselitev okolice. To izhaja tudi iz dejstva, da nagrobniki spričujejo veterane legije XV. Apollinaris, ki so po odsluženju vojaškega roka dobili svoj *agraria missio* s posestvom in s stanovanjsko stavbo v mestu. Naselitev veteranov z enakimi ugodnostmi tudi po drugih postojankah je zaznavno vplivala na poselitev. Ob takih postojankah so s krčenjem in trebljenjem širili obdelovalne površine, hkrati pa je z nastajajočimi potrebami pritegnil tak zaselek oziroma vas še obrtnike od lončarjev do kovačev. Večinoma so nastajali taki centri ob novih cestah, vendar pa v bližini prazgodovinskih postojank, kakor je to razvidno vzdolž ceste *Emona—Siscia* ali v krajini med Kamnikom in Kranjem. Nasprotno temu pa je z izgradnjo državnih cest povsem na novo civiliziran svet Trnovskega gozda, Krško polje v okolici Neviodunumā in predeli v obrobju Slovenskih gor.

Z ekonomskega vidika je opazna težnja po opuščanju selišč v prazgodovinskih gradiščih in naselitev vzdolž itinerarske ceste. Zato je le malo zgodnjeantičnih postojank na hribih oziroma na vrhovih gričev, pač pa je nasprotno izrazita naselitev

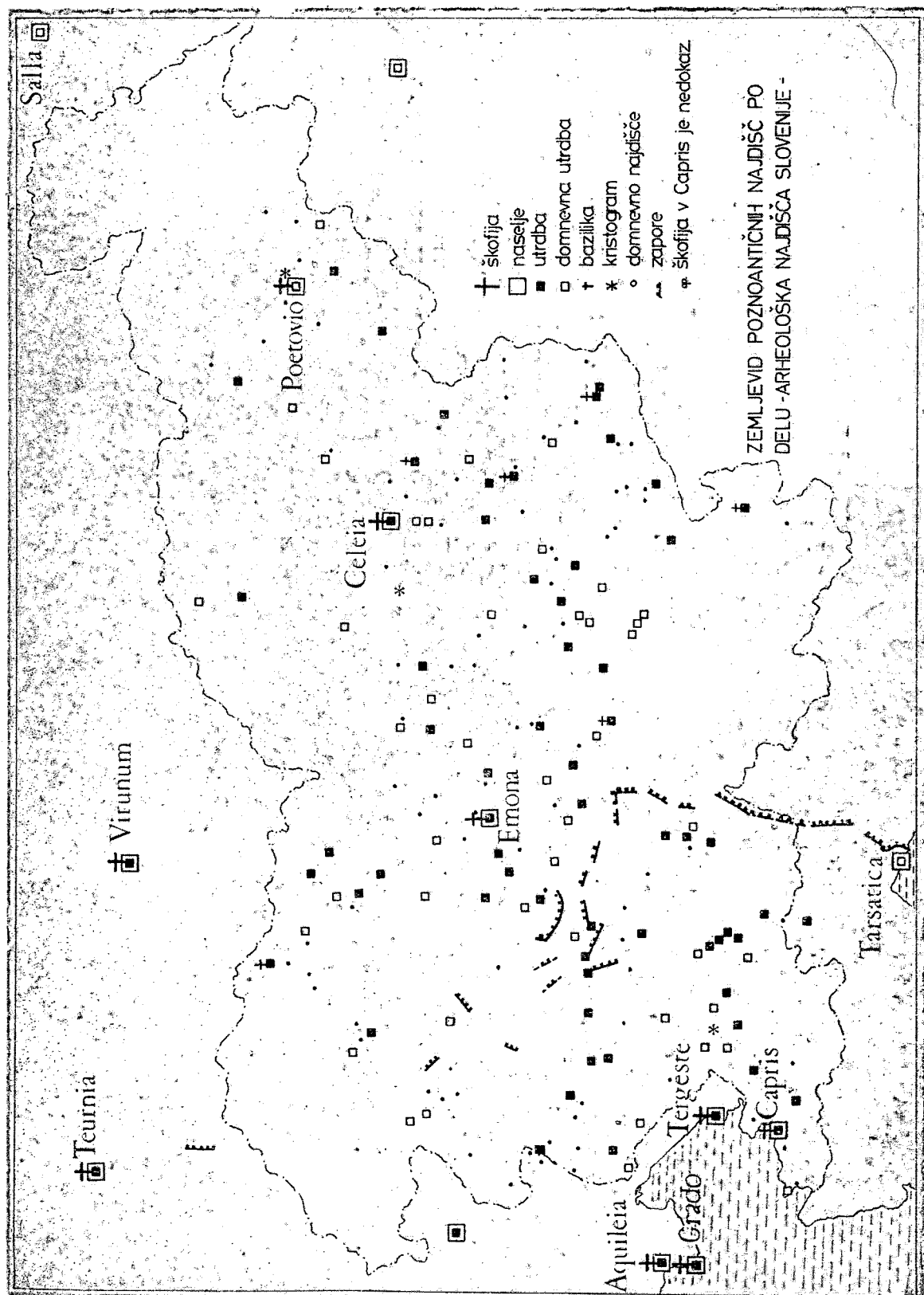
ravninskega sveta, kar je prav upadljiva značilnost te dobe. Velik preobrat v naselitveni podobi naših krajev nastopi po vpadu Kvadov in Markomanov 166.—170. n. št. Do takrat so ljudje naših krajev očitno zaupali v geslo *pax romana* — mir v mejah imperija. Barbarski vdor z množico pobitih, zasužnjenih, z uničenimi ali požganimi naselji, posestvi, imetji, skladišči itd. kakor da je streznil prebivalstvo in rimsko upravo.

III.

Ustanovili so posebno obrambno črto, imenovano *praetentura Italiae et Alpium*, s središčem v taboru *Legio II. Italica* v Ločici. Kakor kažejo dosedanje najstarejše antične najdbe na Rifniku, na Vranju pri Sevnici, Martinj hribu pri Logatecu itd., segajo zametki teh utrjenih pribežališč v pozno 2. stoletje in so tako sočasni s podatki o pretenturi.

Po tem obdobju začenjajo nove težnje v poselitveni zgodovini naših krajev z intenzivnejšo kolonizacijo podeželja. Srčike naselitve so postavljene na težje dostopne vzpetine in niso vezane na zgodnjeantična dolinska središča. To se da lepo razbrati iz navedb v delu Arheološka najdišča Slovenije (ANSI). Iz opisov in podatkov smo izluščili le omembe tistih najdišč, kjer naštevajo poznoantične ostaline (običajno obrambno zidovje na prazgodovinskih okopih), najdbe obdobja preseljevanja ljudstev in novce vse do bizantinske dobe. Spričo tega, da doslej takega povzemanja podatkov o poznoantičnih postojankah v Sloveniji nismo opravili, sem za to priložnost naredil strnjen pregled lokalitet omenjenih v ANSI in ga kartografsko zajel v priloženem zemljevidu na sl. 1. Zaradi lažjega pregleda značilnih najdb iz te dobe in v želji, da omogočimo preverjanja tu navedenih podatkov, podajamo kratek opis:

1. Cerkno, domnevni kastel — sklepa S. Rutar, Zgodovina Tolminskega 1882, 12 in navaja zapore med Cerknim in Poljanami.
2. Zarakovec—Koritnica, zapore (ANSI. 115).
3. Vojsko, zapore (ANSI. 115).
4. Idrija ob Bači, poznorimska grobova (ANSI. 116).
5. Most na Soči, domnevni rimski kastel (ANSI. 117).
6. Slap, kasnorimski skelet (ANSI. 118).
7. Ajdovščina, kasnoantični kastel (ANSI. 120).
8. Gradišče pri Sv. Pavlu, antična utrdba (ANSI. 121).
9. Col, ostaline trdnjave in stolpa (ANSI. 122).
10. Gojače—Morlek, grobovi iz obdobja selitve narodov (ANSI. 123).
11. Vrtovin—Sv. Pavel, poznorimska trdnjava (ANSI. 124).
12. Črni vrh, domnevni zaporni zid (ANSI. 124).
13. Godovič, domnevni zaporni zid (ANSI. 124).
14. Temenica—Sv. Ambrož, poznorimska utrdba (ANSI. 125).
15. Nova Gorica—Kekec (Sv. Katarina) — Kromberk, utrdba in grobovi iz obdobja preseljevanja ljudstev (ANSI. 125 in Varstvo spomenikov 21, 1977 ter 24, 1982, 187).
16. Nova Gorica—Ledine—Solkan, langobardski in staroselski grobovi (ANSI. 125 in Varstvo spomenikov 21, 1977, 236).
17. Vitovlje, staroselski? grob (ANSI. 126).
18. Bukovica (Sv. Lovrenc), poznoantični grobovi (ANSI. 126).
19. Nanos (Jarčja jama), zlatnik Teodozija (ANSI. 127).
20. Predloka pri Kopru, staroselska in zgodnjefranskanska nekropola (ANSI. 129 in Varstvo spomenikov 17—19, 1974, 138).
21. Lokev—Tabor, domnevni rimski tabor (ANSI. 131).
22. Rodik, poznoantična naselbina (ANSI. 132).
23. Škocjanske jame, najdbe 5. stol. in kristogram (ANSI. 133).
24. Tomaj, grobišče 5.—8. stol. (ANSI. 135).
25. Nasirec, okop gradišča, domnevno okrepljen v rimski dobi (ANSI. 135).
26. Škrbina—Sv. Martin, zid okopa (ANSI. 137).
27. Volčji grad, obzidje (ANSI. 137).
28. Zagrajec, utrdba tudi v rimskem in poznejših obdobjih (ANSI. 138).
29. Dolenja vas pri Senožečah, domnevno antični kastel (ANSI. 139).
30. Povir—Tabor, rimske stavbe, srednjeveški grad (ANSI. 140).

31. Dolnje Vreme, rimska in srednjeveška utrdba (ANSI. 141).
32. Zavrlek (Ajdoovski gradec), rimska utrdba (ANSI. 141).
33. Socerb, vidno obzidje poznoantične trdnjave (ANSI. 142).
34. Centur, poznorimsko taborišče (ANSI. 145).
35. Hrvatini—Sv. Mihael, nekropola 4.—8. stol. (ANSI. 145).
36. Koper — Iustinopolis, škofija (ANSI. 145).
37. Semedela—Markovec, dva skeleta, merovinški pleter (ANSI. 145).
38. Piran, rimski kastel (ANSI. 146).
39. Portorož, mozaična tla iz 6. ali 7. stol. (ANSI. 146).
40. Benete, zaporni zid (ANSI. 148).
41. Metulje—Stari grad, domnevna rimska utrdba (ANSI. 148).
42. Runarsko—Taboršče, zaporni zid (ANSI. 148).
43. Strmca, zaporni zid (ANSI. 148).
44. Dolenje Jezero—Retje, kresilnik in keramika s (staroselsko, P.P.) valovnico (ANSI. 149).
45. Dolenji Zemon, gradišče in poznoantična nekropola (ANSI. 152).
46. Ilirska Bistrica (Sv. Ahac), obzidje in novc Justinijana (ANSI. 152 in Varstvo spomenikov 22, 1979, 284).
47. Jelšane—Gradina, gradišče, utrjeno v rimski dobi (ANSI. 153).
48. Vrh nad Knežakom, poznoantični nasipi (ANSI. 153).
49. Babno polje, zaporni zid (ANSI. 154).
50. Križna gora, antična trdnjava in novc Anastazija (ANSI. 154 in Varstvo spomenikov 17—19, 1974, 217).
51. Stari trg pri Ložu, utrjena (rimska?) vila (ANSI. 155).
52. Ulaka, trdnjava, novc Zena (ANSI. 155).
53. Smarata, rimsko obzidje, iz sekundarno rabljenih nagrobnikov sestavljena rakev, srednjeveške najdbe (ANSI. 155).
54. Gradec pri Pivki, časovno podrobneje neodrejena rimska utrdba (ANSI. 155).
55. Pivka—Gradišče, rimski kvadraten kastel (ANSI. 156).
56. Radohova vas pri Pivki (Sv. Primož), rimski kastel (ANSI. 156).
57. Silentabor, rimska utrdba (ANSI. 157).
58. Grčarevec, zaporni zid (ANSI. 157).
59. Laze, zaporna utrdba (ANSI. 157).
60. Planina, zaporni zid (ANSI. 157).
61. Postojna—Sovič, rimski kastel, langobardske? najdbe (ANSI. 158).
62. Predjama, Honorijev zlatnik, Theodatov srebrnik, najdbe (ANSI. 159).
63. Studeno, Anastazijev novc (ANSI. 160).
64. Prem, rimski kastel (ANSI. 161).
65. Unec, zaporni zid, poznoantično poljedelsko orodje (ANSI. 161).
66. Bled, novc Teodozija II, nekropola (ANSI. 163).
67. Bohinjska Bistrica—Ajdoovski gradec, poznoantično obzidje (ANSI. 164).
68. Veliki in Mali Gradec nad Sv. Janezom, (poznorimsko?) obzidje (ANSI. 165).
69. Poljšica pri Gorjah (Poljšiška cerkev), poznorimski novc, najdbe? (ANSI. 165).
70. Potoki—Ajdna, zgodnjekrščanski kompleks (ANSI. 166).
71. Jereka, novc Valentinijana II (ANSI. 167).
72. Babna gora pri Bitnjah, poznorimski novci in najdbe (ANSI. 167).
73. Smokuč, kasnoantični skeletni grob (ANSI. 168).
74. Kranj—Lajh, najdbe, nekropole (ANSI. 170).
75. Pivka—Gradišče, utrdba (ANSI. 171).
76. Pobrežje, poznoantične najdbe (ANSI. 172).
77. Zgornje Duplje (Arhovo gradišče), obzidje? (ANSI. 172).
78. Bašelj, poznoantična utrdba (ANSI. 172 in Varstvo spomenikov 24, 1982, 182).
79. Smlednik (grad), rimska utrdba? (ANSI. 173).
80. Nova Oselca, zaporni zid (ANSI. 173).
81. Stara Loka, baje rimska trdnjava (ANSI. 173).
82. Pokojišče, zaporni zid (ANSI. 175).
83. Blagovica, rimska utrdba (ANSI. 175).
84. Vnanje gorice, merovinške? najdbe (ANSI. 176).
85. Hruševo—Partica, rimska utrdba (ANSI. 177 in Arheološki vestnik 30, 1979, 466).
86. Križevska vas, poznorimske najdbe (ANSI. 177).
87. Roje pri Gabrovki, nekropola (ANSI. 178 in Varstvo spomenikov 21, 1977, 291).
88. Mala Račna, poznoantične najdbe (ANSI. 179).
89. Golo, kohortni kastel (ANSI. 180).
90. Ig, Arkadijev zlatnik (ANSI. 180).
91. Iška vas, kvadratni stolp (ANSI. 182).
92. Kamnik, poznorimsko obzidje (ANSI. 184).
93. Tunjice, zakladna novčna najdba iz 5. stoletja (ANSI. 184).
94. Sava, merovinško najdišče (ANSI. 186).

95. Dravlje, poznoantični novci in gotska nekropola (ANSI. 186).
96. Ljubljana, zgodnjekrščanski baptisterij in grobovi (ANSI. 190).
97. Stožice, kvadratna stavba iz 4. stoletja (ANSI. 191).
98. Gorenji Logatec (Velika bukev), obzidje (ANSI. 191).
99. Kalce—Lanišče, kasnoantična utrdba (ANSI. 191).
100. Logatec—Martinj hrib, poznoantična utrdba (ANSI. 192).
101. Gradišče pri Lukovici, poznoantična utrdba (ANSI. 192).
102. Kompolje, ostanki obrambnega zidu (ANSI. 192).
103. Mengeš, poznoantične najdbe (ANSI. 193).
104. Motnik—Za zidom, rimsko zidovje? (ANSI. 194).
105. Rakitna, zaporni zid (ANSI. 194).
106. Cerovo—Tabor, rimska trdnjava (ANSI. 194).
107. Polhograjska gora, najdbe 5. in 6. stoletja (ANSI. 195).
108. Hrastje pri Polju, zlatnik Zena (ANSI. 195).
109. Zalog—Gradišče, poznoantična utrdba (ANSI. 196).
110. Ravno brdo, poznoantični grobovi (ANSI. 196).
111. Tlake, možna rimska utrdba (ANSI. 202).
112. Gradišče v Tuhinju, morda rimsko zidovje (ANSI. 203).
113. Smartno v Tuhinju, poznoantični mozaik (ANSI. 203).
114. Sv. Gora nad Vačami, nekropola (ANSI. 205 in 206).
115. Gradišče pri G. Brezovo nad Višnjo goro, zlatnik Arkadija (ANSI. 206).
116. Vodice, zgodnjjesrednjeveška pasna spona (ANSI. 206).
117. Mala Ligojna, morebitna rimska utrdba (ANSI. 206).
118. Verd, zaporni zid (ANSI. 207).
119. Vrhnika, poznorimska trdnjava in merovinške najdbe (ANSI. 208).
120. Korita—Gradišče, stavba (ANSI. 211).
121. Gornji Ajdovec pri Dvoru, ostanki utrdbe? (ANSI. 212).
122. Mačkovec p. Dvoru, rimska utrdba? (ANSI. 212).
123. Vinkov vrh, rimska utrdba? (ANSI. 213).
124. Veliki Orehek (vrh), grobišče (ANSI. 214).
125. Trbinc, poznoantično zatočišče in novec Anastazija (ANSI. 215).
126. Mokronog, novec Anastazija? (ANSI. 217).
127. Hom—Gradišče, močno poslopje 5. in 6. stoletja (ANSI. 219 in Varstvo spomenikov 24, 1982, 184).
128. Rakovnik pri Sempetru, zlatnik Arkadija (ANSI. 219).
129. Mihovo (Zidani Gaber, Vratolom), poznorimska utrdba (ANSI. 222).
130. Orehovica (Hrastje), merovinške najdbe (ANSI. 224).
131. Sentjernež, zgodnjekrščanska oljenka (ANSI. 224).
132. Smarjeta, zlatnik Zenona iz l. 474 (ANSI. 228).
133. Vinji vrh, nekropola iz 6. stoletja (ANSI. 228).
134. Gorenji Mokronog—Sv. Peter, naselbina iz 5. in 6. stoletja (ANSI. 229).
135. Trebnje, tabor okoli cerkve? (ANSI. 232).
136. Vrhpeč—Gradišče, vojaško oporišče (ANSI. 232).
137. VrhTrebnje, poznoantični? napisi (ANSI. 232).
138. Valična vas, zidana utrdba (ANSI. 235).
139. Gradišče pri Vel. Laščah—Sv. Primož, zaporni zid (ANSI. 238).
140. Selo pri Robu, zaporni zid (ANSI. 238).
141. Zgonče (Sv. Primož), domnevni zaporni zid — gl. Gradišče — (ANSI. 239).
142. Tribuče, poznoantična fibula? (ANSI. 241).
143. Podzemelj, poznoantična utrdba (ANSI. 242).
144. Sv. Gora nad Bistrico ob Sotli, predromanske ostaline (ANSI. 246).
145. Boštanj, Heraklijev zlatnik (ANSI. 247).
146. Velike Malence, utrdba (ANSI. 250).
147. Dobova, bizantinski novci, grob iz obdobja preseljevanja? (ANSI. 251).
148. Drnovo, fibula s kristogramom, cikadna fibula (ANSI. 254).
149. Levakova jama, grob z deformirano lobanjo (ANSI. 256).
150. Kaplja vas—Senčurski hrib, najdbe in ruševine (ANSI. 258).
151. Dunaj—Mladovine, predmeti iz obdobja preseljevanja (ANSI. 260).
152. Gora Sv. Lovrenca nad Krškim, obzidje, napis (ANSI. 260).
153. Podvrh pri Zabukovju, poznoantični skeleti (ANSI. 261).
154. Vranje, zgodnjekrščanska naselbina (ANSI. 262).
155. Okroglice, rimska trdnjava na prelazu Na gracu (ANSI. 264).
156. Razbor, poznorimski novci Julijana II (ANSI. 264).
157. Polšnik, merovinške? posode (ANSI. 265).
158. Trojane, utrjena stražnica, zaporni zid (ANSI. 267).
159. Mozirje, rimski kastel? (ANSI. 269).
160. Črneče pri Dravogradu, kastel? (ANSI. 273).
161. Stari trg—Puščava, grobišče (ANSI. 277).

162. Celje, starokrščanska bazilika (ANSI. 281).
163. Vipota, mitrej in poznoantično zidovje? (ANSI. 282).
164. Laško, novce iz 5. stoletja (ANSI. 283).
165. Male Gorelce, skeleti, pokriti s sekundarno rabljenimi nagrobniki (ANSI. 284).
166. Rifengozd (gradišče), obzidje, najdbe? (ANSI. 284).
167. Planina pri Sevnici, kastel (ANSI. 285).
168. Prebold, nagrobnik škofa Gaudencija (ANSI. 286).
169. Donačka gora, poznoantični in zgodnj srednjeveški ostanki (ANSI. 288).
170. Sempeter v Savinjski dolini, novci Herakleja I (ANSI. 290).
171. Goričica pri Šentjurju, novce Arkadija (ANSI. 291).
172. Rifnik, poznoantična naselbina (ANSI. 291).
173. Laška vas pri Storah, grobišče 6. in 7. stoletja (ANSI. 294).
174. Tinje pri Žusmu, poznoantično zatočišče (ANSI. 297 in Varstvo spomenikov 15, 1970, 164).
175. Loka pri Žusmu, poznoantično grobišče (sarkofag) (ANSI. 297 in Varstvo spomenikov 22, 1979, 290).
176. Sv. Miklavž p. Hočah, poznoantični grob (ANSI. 302).
177. Maribor, novci Heraklija in Heraklija Konstantina (ANSI. 305).
178. Poštela, stavbe iz pozne antike (ANSI. 306).
179. Jurišna vas (Ančnikovo gradišče) pri Slov. Bistrici, poznoantična? utrdba (ANSI. 311).
180. Brezje, poznorimsko in staroslovansko grobišče (ANSI. 307).
181. Borl, rimski kastel? (ANSI. 315).
182. Goričnica, Honorijev zlatnik, utrdba? (ANSI. 316).
183. Skorba, Numerijanov novce (ANSI. 317).
184. Lovrenc na Dravskem polju, poznoantične ruševine? (ANSI. 318).
185. Rogoznica, starokrščanski svečniki (ANSI. 325).
186. Spuhlja, Honorijev zlatnik (ANSI. 326).
187. Majski vrh (gradišče), obzidje, sarkofag, najdbe? (ANSI. 328).
188. Savci, zlatnik Herakleja I (ANSI. 328).

Vrsto v ANSI. navedenih postojank je podrobno rekognosciral in strokovno opredelil S. Ciglenečki v članku: Kastel, utrjeno naselje ali refugij, Arheološki vestnik 30, 1979, 459:

189. Hrušica nad Colom, poznoantični kastrum.
190. Korinjski hrib nad Zagradcem, vojaška utrdba.
191. Gradec pri Prapretnem, utrjeno naselje.
192. Sv. Lovrenc pod Storžičem, delno utrjeno naselje.
193. Brinjeva gora, utrjeno naselje.
194. Gradec pri Blečjem vrhu — Višnja gora, manjše utrjeno pribežališče.
195. Gradec pri Selah, pri Zajčjem vrhu, pri Orehku, utrjeno pribežališče.
196. Limberk pri Cušperku, obzidje.
197. Medvedjek pri Velikem gabru, manjši utrjen bežigrad.
198. Na gradu pri Podkumu, manjši utrjen bežigrad.
199. Stari grad v Podbočju, manjši utrjen bežigrad.
200. Sv. Lovrenc pri Dragomeru, manjši utrjen bežigrad.
201. Sv. Vid nad Brežicami, manjši utrjen bežigrad, opazovalni stolp.

Od izida ANSI. so vsakoletna poročila v Varstvu spomenikov predstavila naslednja najdišča iz obdobja pozne antike:

202. Dane pri Ložu, poznoantično gradišče (VS 17—19, 1974, 195).
203. Bilje pri Renčah, grobovi (VS 17—19, 1974, 280).
204. Cerov log pri Mihovem, nekropola (VS 17—19, 1974, 282).
205. Gorenje Vrhpolje pri Šentjerneju, grobovi (VS 17—19, 1974, 285).
206. Podmelec, nekropola (VS 17—19, 1974, 290).
207. Čatež ob Savi, opazovalni stolp (VS 23, 1981, 268).
208. Kanal pri Gorici, triroba puščica (VS 23, 1981, 272).
209. Osredok pri Podsredu, naselje? (VS 23, 1981, 274).
210. Šumeje, Podturn pri Trebnjem, grob in triroba puščica (VS 23, 1981, 274).
211. Drašča vas pri Šmihelu, keramika s križem na dnu? (VS 23, 1981, 278).
212. Gonjače v Brdih, Honorijevi novci (VS 23, 1981, 278).
213. Begunje na Gorenjskem, poznoantično naselje (VS 24, 1982, 184).
214. Moste pri Zirovnici, grobišče staroselcev (VS 24, 1982, 185).

V muzeju v Tolminu je še iz očiščevalno-konservatorskih posegov ohranjena:

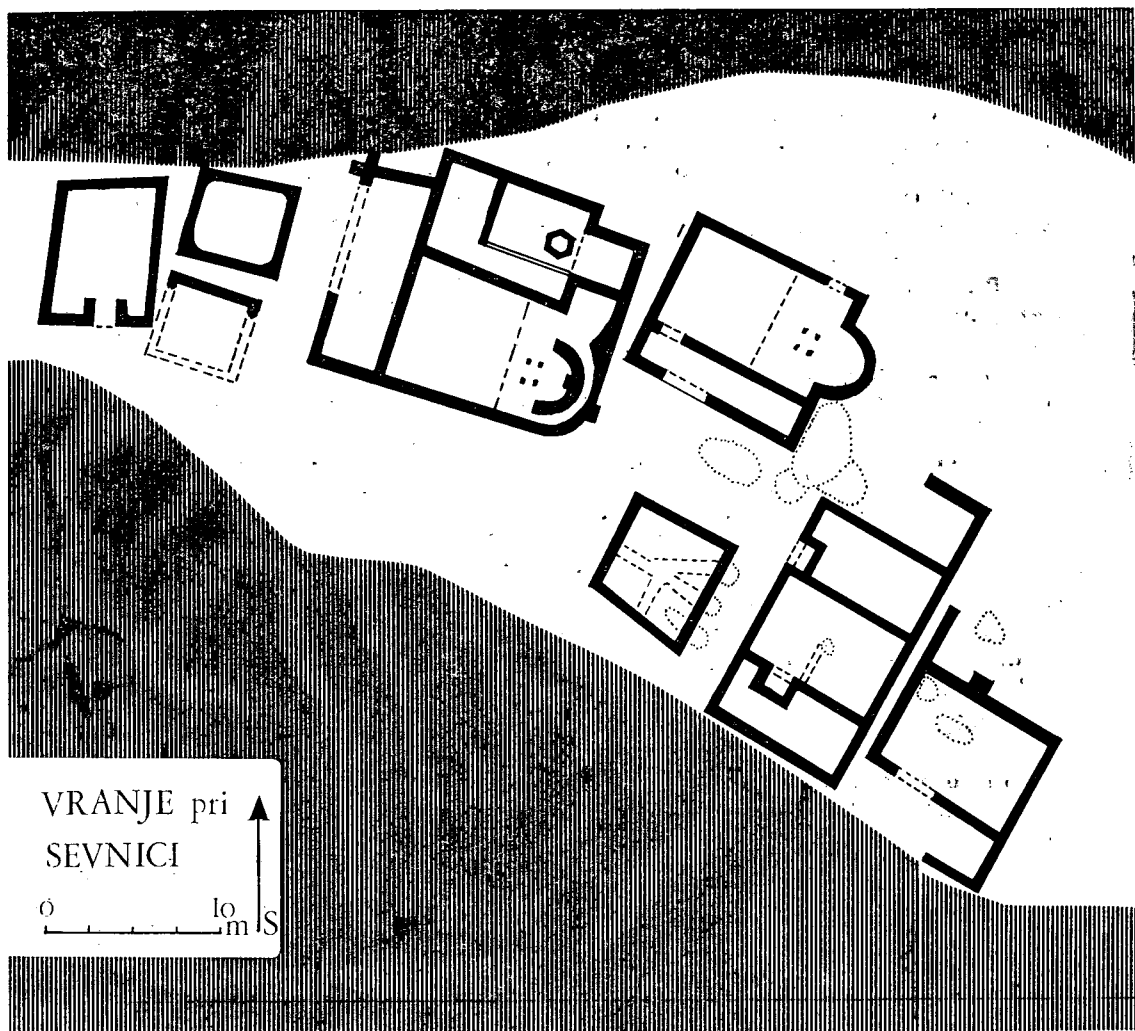
215. Tolmin—Kozlov rob, poznoantična žlica.

Nekaj poznoantičnih bežigradov, naselbin in verskih središč so v minulem desetletju načrtno preiskali in ugotovili njihovo tlorisno zasnovo, kot to kažejo naselbine Rifnik nad Šentjurjem pri Celju (sl. 2) in Vranje pri Sevnici (sl. 3). Podrobna opažovanja nakazujejo, da je bila okolica teh postojank takrat kultivirana in da je dajala možnost za preživetje. V okolici samih trdnjav so bili obsežni pašniki in primerna lovišča. Pašnike so dobili tudi z nujnim krčenjem gozda okoli trdnjave, saj je moral biti prostor v širini najmanj 100 m in največ 300 m čistina, da je omogočal lastnim lokostrelcem in vojakom z balistami in katapulti nemoteno obstreljevanje nasprotnika.

Slika 2: Tloris poznoantičnega naselja Rifnik nad Šentjurjem pri Celju

Ob razumljivi želji po večanju ekonomske oziroma življenjske neodvisnosti na naštetih trdnjavah se pojavi novo vprašanje, kako so mogli braniti 1500 m dolgo obzidje na Velikih Malencah s prebivalci trdnjave, okrepljenimi z okoličani. Če predpostavljamo, da je v teh refugijah živel le sto ali največ tristo ljudi, je to pomenilo le nekaj desetlin za obrambo sposobnih bojnikov. Tako zija prepad med številom vojakov in velikostjo obzidja. Zato je iz vojaških vidikov smiselnejša zasnova utrdb na Gradcu pri Prapretnem, Rifniku, Vranju, Ajdovskem gradcu v Bo-

Slika 3: Osrednji del zgodnjekrščanskega središča Vranje pri Sevnici

hinju, Polhograjski gori ali Sv. Ambrožu na Krasu, kjer je obzidje dolgo od 100 do 300 metrov.

Nekatere kasnoantične trdnjave s svojo izredno površino služijo tudi za varno spravlanje živine oziroma drobnice. Tako si na Velikih Malencah z izmerami trdnjave 400×300 m ne moremo zamišljati, da bi vsa površina rabila za stanovanjska poslopja, marveč moramo predpostavljati obore in hleve za živino. V to nas prepričuje tudi tloris 450×150 m velike utrdbe Sv. Pavel nad Vrtovinom, ki ima prečno obzidje, s katerim je ločen severni stanovanjski del (v katerem smo tudi dobili temelje stavb) od mnogo večjega pašnika oziroma obora. V nasprotju s temi velikimi refugiji so, poleg naštetih, še arheološko komaj načete utrdbe od Podzemlja, Vipote pri Celju, Puščave nad Starim trgom pri Slovenjgradcu itd. pokazale, da so bile branjene le na zložnem predelu, ki je po dolžini velik le okoli 200 m. Podatek z Vranja, da so rasli v okolici grmi, spričuje veliko goličav, katerih nastanek priprisujemo paši koz, ker le-te onemogočajo razvoj drevja. Nasploh pa izgleda po mnenju V. Vitoloviča, Iz prošlosti poljoprivrede Istre, Zbornik Poreštine 1, 1971, 313, da je bila živinoreja primarna gospodarska panoga. Razlog je v tem, ker so zanj

naravni pogoji v Sloveniji s kraškim gričevnatim svetom primernejši za živinorejo kot za ostale veje; vrh tega je bila notranjost dežele slabše poseljena ter ni bilo dovolj delovne sile za obdelovanje njiv.

Za živinorejo so bili ugodni tudi gozdovi okoli bežigradov in ostale površine: travniki, pašniki in makija, ker so s teh površin dobivali pašo, travo in seno, žir, les in druge gozdne sadeže, ne upoštevaje prihodke lova, kot vzporedne gospodarske dejavnosti. Od domačih živali so dobivali meso, mast, volno, kožo, nekaj mleka in sira; delovna živina so bili prvenstveno voli, ki so jih uporabljali za obdelavo tal in prevoz; konje so imeli pretežno za tovor in jahanje.

Pritisk na gozd, grmičevje itd. po Vitloviču v Istri ni prihajal samo zaradi razvijanja živinoreje, ampak tudi zaradi potrebe, da se razširijo njivske površine za proizvodnjo žita, ker je le-tega primanjkovalo. Pojav grmičevja je znak prve stopnje regresije rastlinstva. Degradacija gozda, to je sekanje visokih dreves in razraščanje mladih samoniklih gozdov je pričelo stoleten proces elozije: odplavljanje plodnih tal in nastanek goličav.

Kakor kažejo impresivna odkritja zgodnjekrščanskih ostalin v mestih, upad ni bil totalen. Še zmeraj so mesta središča cerkvene in posvetne oblasti, saj se škofje še zmeraj imenujejo po svojih stolnih mestih: poetovijski, celejanski, virunumski, teurnijski, emonski itd. Tu so tudi samostani (moški in ženski), kakor sledi iz pisem Sv. Hieronima »Devicam v Emoni« oziroma »Menihu Antoniju v Emoni« (glej Fr. Ks. Lukman, Sv. Hieronima izbrana pisma, Celje 1941, 98, 11. ter 12. pismo). Mesta so bila tudi vojaško še pomembna, kakor nakazuje podatek, da je v Atilovem času sredi 5. stoletja stacionirana posadka comesa Romulusa na Ptuju, kjer se mu rodi tudi mati zadnjega rimskega cesarja Romulusa Augustulusa.

Obramba velikih mest Poetovije, Celeje, Emone, Castre (v Ajdovščini) itd. je predstavljala po razsulu limesa in vojaških enot v začetku 5. stoletja skoraj nerešljivo nalogo. Obzidja teh trdnjav so z vrati in stolpi terjala večje posadke, ki pa jih od 5. stoletja dalje ni bilo. Razumljivo, da je odgovor na tako stanje opuščanje velikih mest in selitev prebivalcev na bolj varno branjene ter zavetne utrdbe vrh gričev. Taka sklepanja bi podpiralo po mojem tudi neko doslej nepoudarjeno dejstvo. V mislih imam procentualni odnos med najdbami v velikih mestih. Medtem ko je za *Neviodunum* (Drnovo pri Krškem) značilna velika množina križnih fibul, stilosov, koščenih igel, črnilnikov in drugih predmetov iz 4. stoletja, lahko 5. stoletju pripišemo le fibulo v obliki cikade in nož z narebrenim branikom; domnevno bi v začetek tega stoletja lahko pripisali fibulo s kristogramom in t. i. rugijski grob s prstanom s kačami na koncih. Statistično govorjeno bi lahko dejali, da postavljamo 1500 izkopaninam iz 1.—4. stoletja (od katerih je 300 sigurno iz 4. stoletja) le dvoje oziroma troje predmetov iz 5. stoletja. Dejansko dajeta podobno sliko tudi Celeja in Emona, s tem, da je v teh mestih opaziti nek višek gradbenih del s starokrščanskimi bazilikami iz konca 4. stoletja.

Strnjeno bi lahko povzeli, da je z upadanjem materialnih pričevanj v nižinskih naseljih in mestih sočasen pojav gradiva in drugih dokazov življenja na zavetno ležečih refugijih.

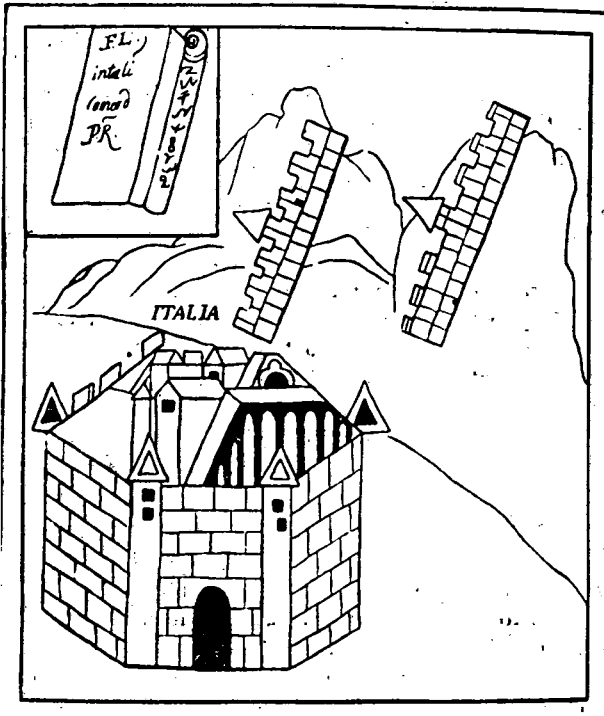
IV.

Ob izboru za svoja pribežališča so staroselci zajeli večkrat povsem nenasetljena območja Gorjancev, območje t. i. »pragozda« med Voglajno, Savinjo in Savo, Gornjesavsko dolino z osamelci na Ajdni, Žirovnici, Ajdovskem gradcu in Sv. Janezu v Bohinju ter v zatišnih predelih Bleda in Bohinja, torej vedno proč od glavnih rimskih prometnih vezi. Vendar so pri tem skrbeli, da so se mogli v primerih nevarnosti obveščati, da so bile posamezne postojanke med seboj vidne. Tako je splet zatočišč in utrdb tvoril nekak obrambni sistem samozaščit imenovan *Claustra Alpium Iuliarum*, ki je bil važen člen v obrambi iliro-italskih vrat. V času selitve narodov

so prodirajoče množice ljudstev cepili in slabili že v predprostoru zapor in ustvarjali pogoje za uspešno obrambno strategijo bočnih napadov, zased in obkoljevalnih manevrov glavnine na samih kraških zaporah. Prelazi v Zahodni Sloveniji so kot najbolj značilen vojaško-geografski dejavnik dobili v 4. stoletju izredno pomembnost. Pregrada Vzhodnih Alp je akcentuirana poslednja stena med obema cesarstvom. Zato so Rimljani te naravne ovire okrepili z linijsko zasnovanim zapornim obzidjem od Reke do Ziljske doline s posebno srčiko na Hrušici (glej sl. 1!). Zanimivi obrambe segajo v Dioklecijanovo dobo, dograjevali pa so jih skozi 4. in del 5. stoletja. Z naselitvenega vidika so zapore zanimive, ker potekajo po področju, ki drugače ni bilo poseljeno. Predpostavljali bi, da bi z izgradnjo obzidja nastopila pospešena kolonizacija in gospodarska izraba bližnjih ravnin, travnikov in gozdov. Vendar govore neznatne najdbe iz tega področja nasprotno. Očitno so prav neprimerne življenjske možnosti na področju brez vode spodbudile stratege za izbor lege obzidja. Vojno-obrambne prednosti območja so bile v njegovi slabi poseljenosti in kraškem svetu, s čimer je bil sovražnik obsojen na lakoto in žejo. Glede na to je skoraj izključeno, da bi gorati svet od Hrušice do Snežnika bil zanimiv za naselitev kolonistov v poznorimskem obdobju.

Znamenj poselitve je zahodno od kasnoantične obrambne črte, imenovane kot sistem *Claustra Alpium Iuliarum* (sl. 4), dosti več kot v vzhodni Sloveniji, kjer njihovo število upada. Tako se zdi, da je odigralo kasnoantično obrambno obzidje določeno vlogo tudi na tem področju. *Claustra Alpium Iuliarum* so očitno tudi ločnica med tremi po družbeno-ekonomski osnovi različnimi naselitvenimi regijami:

- a) obmorski pas z ohranjenimi rimskimi mesti;
- b) širši pas vojno-krajinskega značaja, ki zajema vipavsko, goriško in furlansko območje in ima jedra v vilah v zaledju *Claustra Alpium Iuliarum*;
- c) vzhodnoalpsko-osrednjeslovensko območje z jedri naselitve v refugijih, utrdbah na holmih in v zakotnih naselbinah.

Slika 4: *Claustra Alpium Iuliarum*, risba, iz priložnika *Notitia dignitatum* iz 5. stoletja

V.

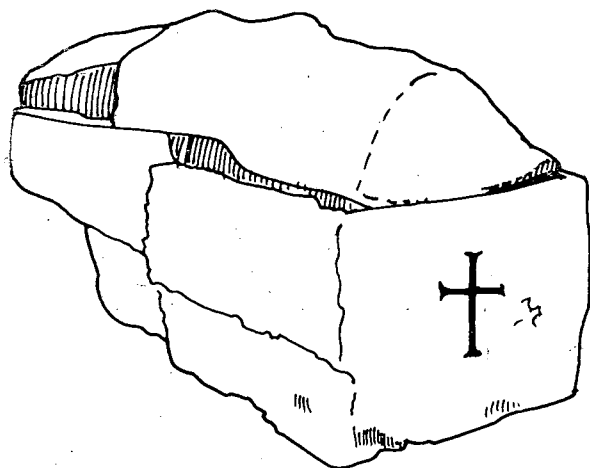
Izgradnja oziroma obnova pribežališč sovpada z vdori barbarov preko Donave; najbolj verjetno pa bi mogel biti razlog poraz pri Adrianopolisu leta 378, ko so gotske in alanske čete pod Alatejem in Šafrakom prodrle na zahod vse do Ptuja in Stridona, rojstnega kraja sv. Hieronima. Iz svojih novih bivališč v Panoniji so ogrožali prav naše kraje, kar je sprožilo izgradnjo bežigradov, ker je velik del izkopanin na teh postojankah iz konca 4. stoletja.

Danes se kažejo nove iztočnice za nastanek teh utrjenih pribežališč. Menimo namreč, da je morala priti osnovna pobuda za izgradnjo sistema utrd s strani zahodnorimske uprave. Danes smo namreč v Sloveniji v zelo srečnih okoliščinah, da smo v zadnjih desetih letih dodobra topografsko proučili *Claustra Alpium Iuliarum* in izkopali celo vrsto zgodnjekrščanskih oziroma poznoantičnih postojank, ki so povsem na novo osvetlile poselitveno podobo s konca rimske dobe pri nas. Pri tem mislimo na Solkan, Kekca nad Novo Gorico, Rodik, Predloko pri Kopru, Podzemelj v Beli Krajini, Ajdovski gradec pri Vranju, Gradec pri Prapretnem, Tinje pri Žusmu, Loko pri Žusmu, Rifnik pri Šentjurju, Ajdno nad Potoki in na območje Bleda.

Vsem tem postojankam je skupna poteza, da je njihov center očitno starokrščanska cerkev ali celo družina cerkva, postavljena, kakor lahko iz dosedanjih primerov sklepamo, na deviški in intakten svet, oziroma vsaj brez kontinuitete iz predhodne, npr. konstantinske epohe. Razpored teh sakralnih stavb in njihova urbanistična ureditev je do te mere premišljena, da je tudi stek deževnice v veliko cisterno na Rifniku in v Vranju (sl. 3) domiselno speljan v skoraj ravni črti in samo z uporabo vode s čistih streh negospodarskih poslopij. Dejstvo, da so vse gradbene posege in pozidavo opravili istočasno, potrjuje njihov hkratni nastanek, zaradi česar naselbine dajejo vtis vlite in skladne arhitektonske stvaritve. Predvsem preseneča kratek čas, ki so ga potrebovali, da so postavili povsem znova na deviškem terenu utrjeno naselbino. To pa je lahko organizirala le močna oblast. Ta ni mogla biti sestavljena zgolj iz obubožanih plebejcev, ker bi ti komaj zmogli stroške za velik cerkven center (npr. na Ajdovskem gradu nad Vranjem, sl. 3). Ustanovitelj teh novih naselbin je očitno bila lahko le gospodarsko močna starokrščanska cerkev. Da je bila na delu kot organizacija, bi dokazovalo tudi dejstvo, da so v mnogih primerih zgradili pred svečeniško klupjo poseben razširjen tron za škofa, kar predpostavlja njegovo vsaj začasno bivanje v bežigradu, kakor to nakazuje že H. Vetters v sestavku *Episcopus in castellis*. Spričo teh opazovanj je videti, da je bilo krščanstvo poleg tega, da je bilo edina duhovna sila tistega časa, tudi izreden organizator življenja v posebnih pogojih samoohranitve. Na mozaikih pred desetletjem odkrite zgodnje krščanske cerkve v *Tergeste* (Trst) so omenjene funkcije branilcev, zagovornikov in varuhov (*defensor, notarius, custos*), funkcije, ki so verjetno povezane s socialnim delom znotraj verske skupnosti, z varovanjem cerkvenih posesti in urejanjem gospodarskega življenja srenje. Vrh tega pa so ti laični funkcionarji morali po vsej verjetnosti skrbeti za višje cilje; tako je bila gotovo naloga defenzorja tudi izgradnja samozaščite v širšem prostoru. Glede na to vidimo, kdo bi lahko bil v ozadju kot organizator izredno obsežne prenovalne življenja kasnoantične družbe v Vzhodnih Alpah. Iz tega sledi, da so te spremembe delo domačinov, združenih okoli močno organizirane cerkve.

Prehod na nove zaselke v odročnih krajih in na težko dostopnih vzpetinah je močno menjal naselivitveno strukturo tako po obliki kot po sestavi. Prej so bili podeželani razkropljeni na osamelih kmetijah, kovačijah, lončarskih obratih, preprežnih postajah itd., sedaj pa je vse skoncentrirano v eni utrjeni naselbini. To je dodatno vodilo k upadu velikih mest, saj so na novo nastali centri velikó sami proizvajali, s čimer so pospešili upad trgovine in proizvodnje za tržne viške. Zato je kmetijstvo stremelo k avtarkični lastni preskrbi z lastno pridelavo večine dobrin.

Ker niso rabili večje organizacijske oblike, so prenehale povezave s prejšnjo mestno industrijo, kar je posredno vplivalo na usihanje mest. Počasno izginotje srčik rimske omike — kolonij in municipijev — pomeni veliko vrzel in diskontinuiteto v kulturnem razvoju. Hkrati je propad mest povzročil tudi omrtvičenje kasnorimske civilizacije, ker je s tem dejansko propadla antična organizacija uprave, kar se zrcali navzven v neurejenih cestah, zanemarjenih mostovih, opuščenih brodovih,

Slika 5: Kamnita rakev iz Loke pri Žusmu s križem na pročelju

ukinitvi katastrov in drugih pregledov ter institucij. S tem je povzročena globoka sprememba gospodarske in socialne strukture. Predvsem pa je to sprožilo popolno spreobrnitev ekonomske osnove življenja, ki se odraža celo v spremenjenih naseljenih območjih, ko prebivalstvo zapušča prejšnja nižinska naselja in poseljuje visokogorske postojanke celo daleč nad mejo, do katere uspevajo žitarice, kakor to nazorno kažeta utrdbi Bašelj in Ajdna nad Žirovnico. Prejšnje, na viških obrtni in polindustrijske produkcije oprto gospodarstvo velikih mest je doživelo premeno s preходом na kmetijstvo in naglašeno živinorejo. Prežitki te vrste in ostala pričevanja neposredne povezanosti s starejšim duhovnim in tvarnim izročilom dokazujejo obstoj staroselskega življa v času selitve narodov, ker so ti posredovali starejše znanje prišlekom. Pozaba pa je vendarle zažnavna, ko so pri gradnji utrd uporabljali gradbene ostaline prejšnjih dob, kakor so to zelo nazorno potrdile najdbe na Ajdovskem gradu pri Sevnici. Pokazalo se je tudi, da je omika staroselcev postopoma upadala.

VI.

Medtem ko so najstarejše stavbe na Ajdovskem gradu pri Sevnici (med njimi episkopij) grajene z apneno malto, so one iz zadnjih stopenj naselbine postavljene kot zemunice oziroma odpadne jame z nosilnimi zidovi v suhozidni tehniki in brez apnenega veziva. Podobno je na območju duhovne omike. Sprva se še srečujemo z uporabo pismenk, čeprav često sekundarno uporabljene napise lomijo in razbijajo brez spoštovanja do sporočenega besedila; zadnji znak poznavanja pisanja je nek verjetno nadokenski kamniti podboj spodnje cerkve z vklesanim križem in znamenjem A in ω, ki bi ga mogli postaviti v sredino 5. stoletja, ker je ožgan od prve upepelitve naselbine.

V končnih stopnjah naselbine o znanju pisanja in branja ni sledov. Enako je viden upad v umetnosti, saj je koncept povsem risarski v primeri z onim iz 4. sto-

letja, kot kažeta falera iz Ajdovščine (sl. 6) in portret iz Celja (sl. 7) ter orans s Svetih gora. Tudi gospodarstvo je očitno v upadanju; vse bolj opuščajo drago nakupovanje in sami izdelujejo za domače potrebe nujno orodje. S tem se bolj in bolj ožijo ekonomske osnove, kar se kaže med drugim tudi po analizah antropologov in stomatologov v zelo enostranski prehrani z veliko sira, mleka in stročnic. Na to gospodarsko in tehnološko osnovo se oprejo tudi stari Slovani, potem ko so se ustalili v naših krajih.

Slika 6: Ajdovščina, bronasta falera iz konca 4. stoletja

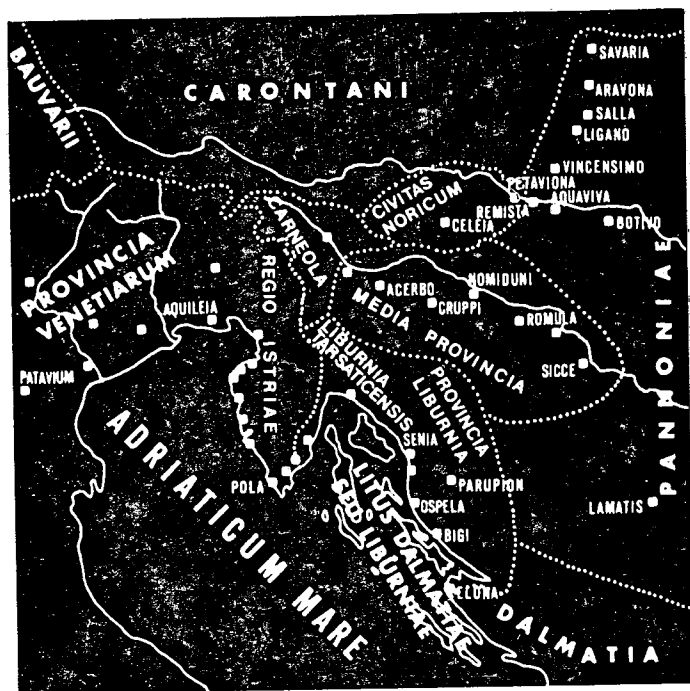

Slika 7: Celje, portretna študija iz 6. stoletja

VII.

Za Ajdovski gradec pri Vranju in tudi drugje smo ugotovili, da je bila naselbina dvakrat požgana; prvič so to storili verjetno Atilovi Huni leta 452, končno razdejanje pa uvrščamo v konec 6. stoletja, kar se ujema z naselitvijo naših slovanskih prednikov v te kraje, ko je bilo mnogo cerkvenih središč v Vzhodnih Alpah požganih. Med najdbami z Ajdovskega gradca smo dobili tudi pečatno in zglačeno grafitirano lončenino, kakršna je značilna za langobardsko kulturno izročilo. Spričo tega, da je to zadnja omika pred prodorom Slovanov v naše dežele in pred njihovo stalno naselitvijo, imajo izkopavanja te stavbe in podobnih zemunic drugje važno mesto tudi pri razlagi prve stopnje omike naših prednikov. Po langobardskem odhodu leta 568 v Benečijo so po zgodovinskih analizah zapustili svoja verska središča v naslednjih desetletjih tudi škofje Poetovije, Celeje, Virunuma, Emone, Aguntuma in cerkveni oblastniki drugih manjših središč v Vzhodnih Alpah. Za njimi pa so prodirali Slovenci. Pred njimi se je umaknil iz naših krajev del prebivalcev, mnogi pa so ostali na zemlji svojih prednikov, kar potrjujejo izsledki arheoloških izkopavanj, študij kasnoantičnih patrimonijev in najbolj neposredno imenski relikti. V odročnih predelih so se ohranili staroselci v strnjenih skupinah, kakor dokazuje slovanska oznaka Lah oziroma Vlah za romaniziranega iliro-kelta v imenih Lahovče, Laško, Laška vas, Bašelj, Belšinja vas itd. Delno govore o tem tudi imena krajev kot Stara vas, Staro selo in posredno tudi imena Ajdovščina, Ajdovski gradec, Gradec, Mirje ter izpeljanke teh imen. Staroselci so preživeli tudi v večjih krajih, saj so posredovali slovanskim prišlekom imena rek (Drava, Sava, Krka, Kolpa, Soča), geografske pojme (Krás, Kranjska, Podjuňa, Julijske Alpe, Karavanke) in mnoga imena mest (Ptuj, Celje, Trojane, Trebnje, Beljak, Kranj, Logatec, Koper, Piran, Trst itd.) Antična dediščina se je ohranila tako s posredništvom staroselcev še v slovansko dobo.

Zemljepisne danosti v Vzhodnih Alpah v 6. stoletju nam prinaša anonimni geograf iz Ravene (živel okoli 670), ki se pri tem opira na podatke gotskega opisovalca Marcomira. Njegov opis ima velik pomen za razlago dogajanj po naselitvi naših prednikov, hkrati pa potrjuje osamele podatke od 4. stoletja dalje glede vojno-poli-

Slika 8: Upravna razdelitev slovenskih pokrajin ob koncu obdobja preseljevanja ljudstev

tične vloge Slovenije v obrambi zahodno rimske države. Tako šele s podatkom pri Ravenatu (4, 21) zaživi poprej nedoločni podatek o *legiones Iuliae Alpinae* I, II in III, saj je sedaj odrejen z njegovo oznako: »*Carneola, quae et Alpes Iuliana antiquitus dicebatur*«. Vrh tega nam prvič omenja pokrajinske enote, ki niso skladne povsem z onimi iz razvitega cesarstva: *Valeria, Carneola, Liburnia Tarsaticensis* in *Carontania*. Poleg tega pa našteva deželo *Carnech* (Kranjska?): »*In qua Carnech patria quasdam fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus, id est Carnium, Scoldium, Bipplium, Ris, Planta, Clemidium, Sedo. Item in valle eiusdem patriae sunt civitates, id est Seution, Patiuma, Sorbam, Eperunto, Precona, Lebra, Ambito, Barneo, Paris, Elebra, Ecuno, Selunto, Poreston, Artara, Ranio, Rinubio, Benela, Cliena. In cuius patriae summitate montium lacum esse legimus. Quae patria diversa habet flumina, inter cetera fluvius qui dicitur Corcac.*«

Cesto s severa naj bi varovala povsem na novo urejena *civitas Noricum*, ki je obsegala — po R. Eggerju — mestni področji Celja in Ptuja. Cesto z vzhoda pa je branila provinca *Savia* s sedežem v Sisku.

Obrobje teh vojaških enot tvorijo velike pokrajine Karantanija, Panonija in Dalmacija (glej sl. 8!).

Na podlagi teh ugotovitev izhaja, da so romanizirani iliro-keltski staroselci v odročnih predelih (proč od cest, po katerih so se valile trume ropajočih plemen) še naprej obdelovali svoje njive, ohranjali rodovitne površine in pašnike, skrbeli za svoj vsakdanji kruh in prenašali tako del starodavne kulture, varnega izročila in gojenih krajin tudi na slovanske prišleke in jih tudi mi povzemamo iz roda v rod kot prežitke, ki nam danes v mnogočem lajšajo poglobljeno znanstveno proučevanje starejših ljudstev in njihove civilizacije.

Zusammenfassung

ARCHÄOLOGISCHER ABRIS DER SPÄTANTIKEN BESIEDLUNG SLOWENIENS

Peter Petru

Fragen, die mit der spätantiken Geschichte und mit dem archäologischen Erbe der Spätantike verbunden sind, rücken immer mehr in den Mittelpunkt des Interesses. Besonders haben die neuen Entdeckungen in befestigten Zufluchtsorten und in frühchristlichen Zentren auf neue Gesichtspunkte in der Besiedlungsgeschichte jener Zeit aufmerksam gemacht. Die fast identische Anlage spätantiker Stützpunkte in Slowenien verweist auf die gleichen Anregungen für die Errichtung dieser Siedlungen am Ende des 4. Jh. Bei allen ist charakteristisch, daß an einer besonders exponierten Stelle, auf dem höchsten Punkt oder im Zentrum der Siedlung eine altchristliche Kirche oder sogar eine Gruppe von Kirchen mit den dazugehörigen Kapellen, dem Baptisterium usw., steht. Deshalb ist der Autor der Meinung, daß sich hinter all diesen Veränderungen ein organisiertes Bemühen der frühchristlichen Kirche verbirgt. Die Organisation des Alltags und des religiösen Lebens gründet sich auf den Selbstschutz und eine autarke wirtschaftlichen Struktur jeder Siedlung. Diese prinzipiellen Ausgangspunkte der Abhandlung untergliedert der Autor weiter in eine Übersicht der Stützpunkte und der Entwicklung dieser Siedlungen sowie der jeweiligen Zivilisationsstufe wie sie aus den Ausgrabungen hervorgehen. Am Beispiel der Siedlung Vranje pri Sevnici stellt der Verfasser eine zunehmende Rückläufigkeit in unterschiedlichen Bereichen des Wissens und Könnens fest, was sich u. a. in der Aufgabe des Mauerns mit Kalk, in der Einführung von geflochtenen und mit Lehm ausgefüllten Wänden zeigt sowie in einer nachlassenden Schreibfertigkeit, wie aus den Schichten, die aus der Zeit nach Attila stammen, hervorgeht, in denen keine Gegenstände mit Schriftzeichen zu finden sind. Die Entwicklungsstufe der Wirtschaft ist gekennzeichnet durch eine primitive Landwirtschaft und Viehzucht und durch ein in primären Formen bestehendes Gewerbe ohne Arbeitsteilung. Ihr Niveau war so, daß diese Wirtschaft auch von den zuwandernden Slawen übernommen werden konnte, die sonst mit den hohen Errungenschaften der Antike nicht bekannt waren. Gerade die Tatsache, daß die antike Bildung auf slowenischem Gebiet jene Stufe erreicht hatte, bis zu der sich auch die neuen Zuwanderer ausbilden, sie übernehmen und diese später zu einer eigenen Zivilisation entwickeln konnten, bestätigt die angeführten Standpunkte. Deshalb begegnen wir einer Reihe von verwandten Zügen bei den materiellen Gütern und bei den Produktionsprozessen des frühen Mittelalters.

JUGOSLOVENSKI ISTORIJSKI ČASOPIS

Glasilo Zveze društev zgodovinarjev Jugoslavije

Osrednja jugoslovanska historična revija izhaja v štirih številkah letno in objavlja prispevke v vseh jugoslovanskih jezikih.

Naročila: Karnedžijeva 2, Poštanski fah 545, YU-11001 Beograd.

Na istem naslovu sprejemajo tudi naročila za vse tri tujejezične jugoslovanske povojne zgodovinske bibliografije (1945-55, 1955-65, 1965-75).

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

YU-61000 Ljubljana, Mestni trg 27/III., p. p. 373

V seriji »Gradivo in razprave« so doslej izšli naslednji zvezki:

- št. 1: Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861—1918, Škofja Loka 1979;
- št. 2: Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1980;
- št. 3: Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja, Ljubljana 1981.